

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธ
เพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม

The Strength Creation of Community in Samut Sakon Province on Buddhist
Way for Environment Management

วิญญู กิณะเสน* เจริญ ทุนชัย* บุญวรานันท์ กิณะเสน**

Winyou Kinasen* Chareon Thunchai* Boonwaranun Kinasen**

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย*

Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus*

โรงเรียนเทศบาล 1 วัดเทียนดัด**

Tessaban 1 Watthiandad School**

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาสถานการณ์ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสมุทรสาคร (2) เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมสำหรับการเสริมสร้างเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม และ (3) เพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นการวิจัยแบบผสมวิธีทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างคือประชาชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 400 คน พร้อมทั้งได้สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 9 รูป/คน และผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเจาะจง จำนวน 6 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้คือแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง สถิติที่ใช้ ได้แก่ ความถี่, ร้อยละ, ค่าเฉลี่ย, ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหาด้วยการอ่านจับใจความแล้วสรุปเพื่อตอบโจทย์วิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้

ผลการวิจัยพบว่า (1) สถานการณ์ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสมุทรสาคร ทั้ง 2 ด้านคือด้านปัญหาสิ่งแวดล้อมและด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับมาก (2) หลักธรรมสำหรับการเสริมสร้างเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภาพรวมคือหลักไตรสิกขา รายนามคือหลักศีล 5 และโลกธรรม 8 ในด้านการปฏิบัติตนเอง, หลักฆราวาสธรรม 4 และอคติ 4 ในด้านการสร้างสรรค์ครอบครัว และหลักสังคหวัตถุ 4 อปริหานิยธรรม 7 ทศพิธราชธรรม 10 ในด้านการอุทิศตัวเพื่อสังคม (3) วิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับมาก และนำมาสร้างเป็นรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม คือ RFD MODEL = Revolution (การปฏิบัติตนเอง) Family (การสร้างสรรค์ครอบครัว) Dedication (การอุทิศตัวเพื่อสังคม) ซึ่งผลการประเมินคุณภาพรูปแบบของผู้เชี่ยวชาญในด้านความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำไปใช้อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน จากผลการทดลองใช้รูปแบบพบว่าหลังกิจกรรมการอบรมประชาชนมีความรู้ความเข้าใจรูปแบบมากกว่าก่อนการอบรม ความรู้ที่ได้รับเป็นประโยชน์ต่อการประพฤติตนตามวิถีพุทธเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง และสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อมได้

คำสำคัญ : การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน, วิถีพุทธ, การจัดการสิ่งแวดล้อม

Abstract

The objectives of this research were as follows: (1) to study the strength of environmental community in Samut Sakhon province, (2) to analyze the principles for strengthening the community for environmental management, and (3) to create and develop model of the Strength creation of community in Samut Sakon province on Buddhist way for environment management. Research was mixed methods both quantitative and qualitative. The sample group was the 400 people in Samut Sakhon province, including in-depth interviews with key informants 9 people and participants in 6 focus group discussions. The tools were questionnaires and structured in-depth interviews. The statistics used were frequency, percentage, mean, standard deviation, and t-test. Qualitative analysis uses content analysis by reading comprehension and summarizing it to answer research questions and research objectives.

The results of research were found that (1) the strength of the environmental community in Samut Sakhon were environmental Problems and environmental management had on high level in 2 aspects. (2) The principles for strengthening the community for environmental management as the Sikkha 3. The Sila 5 and the Loka-dhamma 8 for the revolution, Gharavasa-dhamma 4 and Agati 4 for the family, Sangahavatthu 4, Aparihaniyadhamma 7, Dasarajadhamma 10 for the Dedication. The strengthening of the community in Samut Sakhon Province according to the Buddhist way of managing the environment in all 3 aspects was at a high level. The creation and development model of the Strength creation of community in Samut Sakon province on Buddhist way for environment management were RFD MODEL = Revolution, Family, Dedication. The results of the assessment of the quality of the experts in the field of appropriateness and feasibility of application were at the highest level in every aspect. The results of the experiment showed that after training activities, people had more knowledge and understanding than before training. The knowledge gained is beneficial to the Buddhist way of life to strengthen the community. It can be used as a guideline for environmental management.

Key Words: Strength creation of community, Buddhist way, Environmental management

บทนำ

จากการเกิดวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศที่เริ่มขึ้นในปลายปี 2539 ซึ่งเป็นปีแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ ส่งผลกระทบต่อประชาชนทุกชั้นและทุกภาคส่วนของสังคม ประเด็นเรื่อง “ชุมชนเข้มแข็ง” จึงได้รับการหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงเป็นอันมาก ในฐานะที่เป็นทางเลือกที่สำคัญของการพัฒนา เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นได้เพียงลำพัง ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนจึงต้องเข้ามาแก้ไขปัญหาร่วมกันโดยเฉพาอย่างยิ่งจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางตามหลักปรัชญาของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 โดยการเพิ่ม

ศักยภาพของคนและชุมชนให้เข้มแข็ง มีความพร้อมในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การดูแลสุขภาพสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน ความเข้มแข็งของชุมชนจึงเป็นฐานสำคัญในการลดผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงการสร้างกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืนในอนาคต ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่สำคัญประการหนึ่งต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (<http://std.kku.ac.th/4830801646/Website/page2.html>)

ต่อมาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ได้กำหนดยุทธศาสตร์ของประเทศไทยให้มุ่งพัฒนาไปสู่ “การสร้างฐานการผลิตให้เข้มแข็ง สมดุล อย่างสร้างสรรค์ การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการผลิต การค้า การลงทุน การพัฒนาคุณภาพคน ทั้งความรู้คู่คุณธรรม สังคมมั่นคงเป็นธรรม มีพลังและเอื้ออาทร เน้นการผลิตและบริการที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีความมั่นคงของพลังงานและอาหาร และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ” (http://www.sobkroo.com/detail_room_index.php?nid=2626)

ดังนั้น ชุมชนซึ่งเป็นสังคมขนาดกลางที่เชื่อมโยงสังคมขนาดเล็ก คือ บ้าน โรงเรียน กับสังคมใหญ่ คือ ประเทศชาติ และโลก ชุมชนมีทั้งบุคคล องค์ความรู้ และสถานที่ สามารถให้การศึกษาในการพัฒนาคนให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพ ชุมชนหรือท้องถิ่นจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ตามสภาพจริงที่เป็นอยู่ในสังคมนั้น ๆ จะมีวิถีชีวิตตามสภาพของแต่ละท้องถิ่น สามารถนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นนั้น ๆ มาใช้ได้อย่างมีคุณค่า เกิดประโยชน์และรู้จักวิธีการดูแลสุขภาพสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่กับชุมชน ซึ่งหากพิจารณาอย่างรอบด้านแล้วจะพบว่า ชุมชนในยุคปัจจุบันมีความอ่อนแอ เนื่องจากขาดวัฒนธรรมในความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความรักความห่วงใยในชุมชนน้อยลง ไม่ให้ความสำคัญกับการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ตลอดจนการดูแลสุขภาพสิ่งแวดล้อมชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้านรวมทั้งสภาพปัญหาต่าง ๆ ตามมาและการแก้ไขปัญหานั้นก็ทำได้ยากขึ้น

จังหวัดสมุทรสาครเป็นปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร มีสภาพสังคมแบบกึ่งชนบทกึ่งเมือง ประชากรที่อาศัยในเขตเมือง ส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนกระจุกตัวอยู่ริมถนนสายหลักและสายรอง มีลักษณะครอบครัวเดี่ยว ส่วนในชนบท การตั้งบ้านเรือนจะกระจายอยู่ตามริมแม่น้ำลำคลอง ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีนและเชื้อสายรามัญ ปัจจุบันประชากรในจังหวัดสมุทรสาครมีความหลากหลายมากขึ้น อันเกิดจากกลไกที่ผลักดันให้เกิดชุมชนเมือง มีประชาชนเคลื่อนย้ายมากมาอยู่ในภาคธุรกิจประมงและอุตสาหกรรม ซึ่งมีข้อมูลในการสรุปจำนวนประชากรเคลื่อนย้ายที่มีการประกันตน 3 แสนคนเศษ ที่มีทะเบียนบ้านจากจังหวัดอื่น ไม่รวมครอบครัวที่ติดตาม รวมทั้งมีประชากรแรงงานต่างด้าว คาดว่ามีถึง 2 แสนคนเศษ เช่นกัน ด้วยปริมาณประชากรแฝงจำนวนมาก จึงก่อให้เกิดปัญหาตามมาทั้งปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม ส่งผลต่อปัญหาความมั่นคงและความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งจะเป็นปัญหาใหญ่ในอนาคต

เนื่องจากการทวีความรุนแรงของปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสมุทรสาครที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งจังหวัดสมุทรสาครนับได้ว่าเป็นจังหวัดที่จัดอยู่ในเขตควบคุมมลพิษ และเป็นเมืองชายทะเลและแม่น้ำ มีแม่น้ำท่าจีนเป็นแม่น้ำสายหลัก มีคลองสาขาประมาณ 170 คลอง มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว อีกทั้งเป็นจังหวัดที่รองรับความเจริญและการขยายตัวจากกรุงเทพมหานคร อีกทั้งเป็นแหล่งอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารทะเล เปรียบเสมือนครัวของโลก จึงส่งผลให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมาก เกิดการอพยพแรงงานต่างด้าวเข้ามาสู่ภาคอุตสาหกรรม และการอุปโภคและบริโภคที่เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งเป็นเหตุให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลง การพัฒนาของจังหวัดในด้านต่าง ๆ ล้วนก่อให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ตามมา ทั้งปัญหามลพิษทางอากาศและกลิ่น โดยเฉพาะในเขตพื้นที่อำเภอเมืองสมุทรสาครอันเนื่องมาจากกระบวนการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรม

ปัญหาขยะมูลฝอย การบริการเก็บขนขยะมูลฝอยยังไม่สามารถกระทำได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากปริมาณขยะในแต่ละวันมีจำนวนมาก นักวิชาการประเมินแล้วว่า ปริมาณขยะทั้งจังหวัดสูงถึง 938 ตัน และมีขยะตกค้างวันละ 100 ตัน ส่วนสถานที่รับเก็บขยะพบบางแห่งปิดบ่อขยะ บางแห่งขยะใกล้ล้น บางแห่งยังไม่ถูกต้องตามหลักสุขาภิบาล เนื่องจากยังใช้วิธีเทกองกลางแจ้งและเผาทั้งบางส่วน การเกิดปัญหาด้านน้ำเสีย อาทิ น้ำเสียจากแม่น้ำท่าจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณสองฝั่งแม่น้ำท่าจีนมีชุมชนหนาแน่น มีโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่า 4,000 โรง มีโรงงานและฟาร์มหมู มีการปล่อยน้ำเสียจากแหล่งต้นน้ำ นอกจากนี้ยังมีขยะมลพิษ สารพิษ ตกค้างไหลมาทับถม ส่งผลถึงพื้นดินและน้ำเน่าแบบถาวร ตลอดระยะเส้นทางแม่น้ำ และคลองต่าง ๆ ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองส่วนใหญ่เน่าดำจากโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสีย ดังนั้น เขตสมุทรสาครซึ่งเป็นปลายน้ำ จึงถือได้ว่ามีน้ำเสียตลอดทั้งปี นอกจากนี้ จังหวัดสมุทรสาครยังประสบปัญหาป่าชายเลนเสื่อมโทรม อันเนื่องมาจากคลื่นลมและกระแสน้ำที่พัดเข้าหาชายฝั่งอย่างรุนแรงเป็นเวลานาน ทำให้ป่าชายเลนถูกทำลายสภาพป่าเหลืออยู่บ้างเพียงจำนวนน้อย ตลอดจนยังส่งผลต่อการเกิดปัญหาน้ำท่วม เพราะจังหวัดสมุทรสาครมีภาวะน้ำขึ้น-น้ำลง น้ำทะเลหนุน จึงประสบปัญหาน้ำท่วมบ่อยครั้ง

(<http://www.en.mahidol.ac.th/envischool/>)

การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชนจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกคนจะต้องตระหนัก เพื่อเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดยสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งคือการเริ่มต้นที่ตัวเราคือจะต้องรู้จักการประพฤติปฏิบัติตามกรอบขนบธรรมเนียมและวิถีชีวิตของชุมชน ยึดมั่นตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา หมั่นรักษาศีล ปลูกฝังจิตสำนึกให้คนในครอบครัวเห็นประโยชน์และคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการอุทิศตัวเพื่อสังคม เข้าไปมีส่วนร่วมในการรณรงค์เพื่อการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมชุมชนให้มีความสมดุลและดำรงอยู่ได้ในสังคมยุคปัจจุบันอย่างยั่งยืน

จากสภาพปัญหาดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า “การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม” เป็นเรื่องที่น่าสนใจและน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นบรรทัดฐานสำคัญของสังคมไทยและเป็นการเสริมสร้างให้มีความมั่นคงอย่างยั่งยืนต่อไป

คำถามในการวิจัย

1. สถานการณ์ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสมุทรสาครเป็นอย่างไร
2. หลักธรรมสำหรับการเสริมสร้างเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมมีอะไรบ้าง
3. การสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสมุทรสาคร
2. เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมสำหรับการเสริมสร้างเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม
3. เพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม

ขอบเขตของการวิจัย

ในการทำวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ 4 ด้าน คือ

1. **ขอบเขตด้านเนื้อหาหรือตัวแปรที่วิจัย** ได้แก่ 1) สถานการณ์ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสมุทรสาคร ประกอบด้วย ปัญหาสิ่งแวดล้อม และการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน 2) หลักธรรมสำหรับการเสริมสร้างเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย คีล 5 โลกธรรม 8 ฆราวาสธรรม 4 อคติ 4 สังคหัตถ์ 4 อุปนิทานยธรรม 7 และทศพิธราชธรรม 10 3) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม

2. **ขอบเขตด้านประชากรที่วิจัย** ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 519,457 คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน 9 ท่าน และผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเจาะจง (Focus Group Discussion) จำนวน 6 ท่าน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านศาสนา สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม

3. **ขอบเขตด้านสถานที่ทำวิจัย** ได้แก่ พื้นที่ในเขตจังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 3 อำเภอ คือ 1) อำเภอเมือง 2) อำเภอกะทู้แม่แบน และ 3) อำเภอบ้านแพ้ว

4. **ขอบเขตด้านระยะเวลาที่วิจัย** ได้แก่ ระยะเวลาในการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ การแจกแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นเวลา 1 ปี (ระหว่างเดือน ตุลาคม 2559 - กันยายน 2560)

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมสำหรับการเสริมสร้างเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม
2. ได้รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม
3. นำผลการวิจัยไปเป็นแนวทางสำหรับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) โดยใช้วิธีดำเนินการวิจัยทั้งเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 400 คน ซึ่งได้จากการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยวิธีการคำนวณตามสูตรของทาโร ยามานะ (Taro Yamane, 1967) (สุจินต์ ธรรมชาติ, 2549 : 48) และใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified random sampling) ตามอำเภอ แล้วนำมาหาอัตราสัดส่วนของประชากร (Proportional to Size) เพื่อหากลุ่มตัวอย่างแยกแต่ละอำเภอ แล้วจึงใช้วิธีสุ่มอย่างง่าย (Simple random sampling) โดยการสุ่มจากคอมพิวเตอร์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล นอกจากนี้ยังมีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) จำนวน 9 รูป/คน โดยเลือกตัวแทนของอำเภอ ๆ ละ 3 รูป/คน และผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเจาะจง (Focus Group Discussion) จำนวน 6 รูป/คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านศาสนา สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยได้จากพระไตรปิฎก แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ เอกสาร ตำรา วิชาการ แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมากำหนดกรอบแนวความคิดในการวิจัย

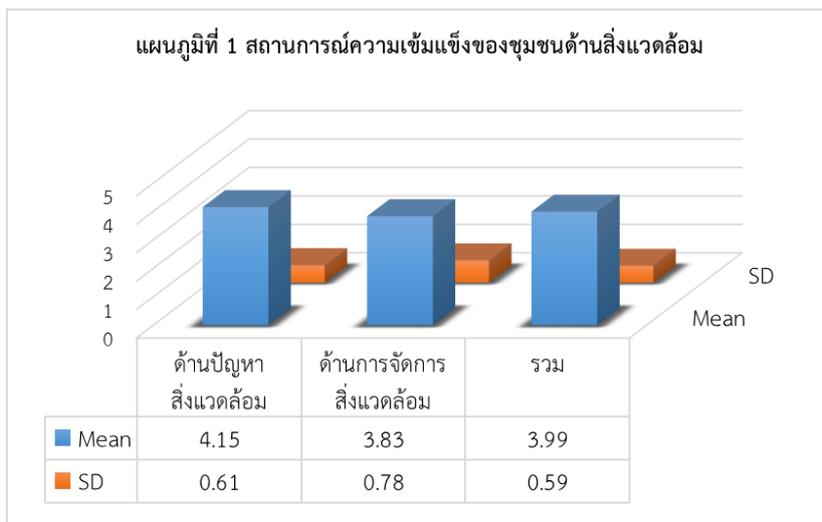
เครื่องมือที่ใช้การวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม แบ่งออกเป็น 4 ตอน โดยตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 5 ข้อ เป็นแบบสำรวจรายการ (Check List) ตอนที่ 2 สถานการณ์ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสมุทรสาคร ใน 2 ด้าน คือ (1) ด้านปัญหาสิ่งแวดล้อม และ (2) ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม แบ่งออกเป็นด้านละ 5 ข้อ รวมเป็น 10 ข้อ ตอนที่ 3 วิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ใน 3 ด้าน คือ (1) ด้านการปฏิบัติตนเอง (2) ด้านการสร้างสรรค์ครอบครัว และ (3) ด้านการอุทิศตัวเพื่อสังคม แบ่งออกเป็นด้านละ 7 ข้อ รวมเป็น 21 ข้อ เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ตามวิธีการของลิเคิร์ต (Likert) แบ่งออกเป็น 5 ระดับ คือ 5 = มากที่สุด, 4 = มาก, 3 = ปานกลาง, 2 = น้อย, 1 = น้อยที่สุด และตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นแบบปลายเปิดให้แสดงความคิดเห็น นอกจากนี้ยังมีแบบสัมภาษณ์เชิงลึก 1 ชุด เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง มีคำถาม 3 ข้อ คือ (1) ท่านคิดว่าสถานการณ์ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสมุทรสาครเป็นอย่างไร (2) ท่านมีวิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างไรบ้าง และ (3) ท่านมีความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างไรบ้าง โดยแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกทั้งฉบับผ่านการพิจารณาจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 รูป/คน และทดสอบความเที่ยง (Reliability) ได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α -coefficient) (ธีระศักดิ์ อุณาภรณ์เลิศ, 2549 : 65) เท่ากับ .987 และได้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างมาได้ จำนวน 400 ชุด แล้วนำแบบสอบถามที่ได้มาตรวจสอบความถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์ของคำตอบและจัดระเบียบข้อมูล จากนั้นตรวจให้คะแนนแล้วนำไปวิเคราะห์ผลเพื่อหาค่าเฉลี่ย (\bar{x}) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) และแปลผลตามเกณฑ์ของ เบสท์ (Best) (ชูศรี วงศ์รัตน์, 2541 : 75) คือ 4.50-5.00 = มากที่สุด, 3.50-4.49 = มาก, 2.50-3.49 = ปานกลาง, 1.50-2.49 = น้อย, 1.00-1.49 = น้อยที่สุด ตลอดจนวิเคราะห์ความถูกต้องของแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและการสนทนากลุ่ม ด้วยการอ่านจับใจความในแต่ละประเด็น การเข้ารหัส รวมทั้งเก็บรายละเอียดของเนื้อหาทั้งหมดอย่างละเอียด กำหนดเป็นข้อสรุปแล้วนำมาสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งดำเนินการตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบโดยการสนทนากลุ่มเจาะจง (Focus Group Discussion) จากผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนา สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม จำนวน 5 รูป/คน เพื่อหาข้อสรุปของรูปแบบ เสร็จแล้วจึงนำรูปแบบไปทดลองใช้และประเมินผลประสิทธิภาพ

ผลการวิจัย

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถสรุปผลได้ดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสมุทรสาคร ที่ตอบแบบสอบถาม ส่วนมากเป็นเพศหญิง ร้อยละ 55.75 มีอายุ 30 ปีลงมา ร้อยละ 33.50 มีระดับการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 60.75 มีอาชีพรับจ้าง/ธุรกิจส่วนตัว ร้อยละ 39.250 และมีรายได้ต่อเดือน 10,000-15,000 บาท ร้อยละ 38.00

2. สถานการณ์ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสมุทรสาคร โดยรวมทั้ง 2 ด้านอยู่ในระดับมาก (\bar{x} =3.99, SD=.59) และเมื่อพิจารณาในแต่ละด้านก็พบว่าอยู่ในระดับมากเช่นกันคือด้านปัญหาสิ่งแวดล้อม (\bar{x} =4.15, SD=.61) และด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม (\bar{x} =3.83, SD=.78) ตามลำดับ (ดังแสดงในแผนภูมิที่ 1)

3. วิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม พบว่า โดยรวมทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}=3.88$, $SD=.73$) และเมื่อพิจารณาในแต่ละด้านก็พบว่าอยู่ในระดับมากเช่นกัน คือ ด้านการสร้างสรรค์ครอบครัว ($\bar{x}=3.96$, $SD=.79$) ด้านการการอุทิศตัวเพื่อสังคม ($\bar{x}=3.87$, $SD=.79$) และด้านการปฏิบัติตนเอง ($\bar{x}=3.79$, $SD=.75$) ตามลำดับ (ดังแสดงในแผนภูมิที่ 2)

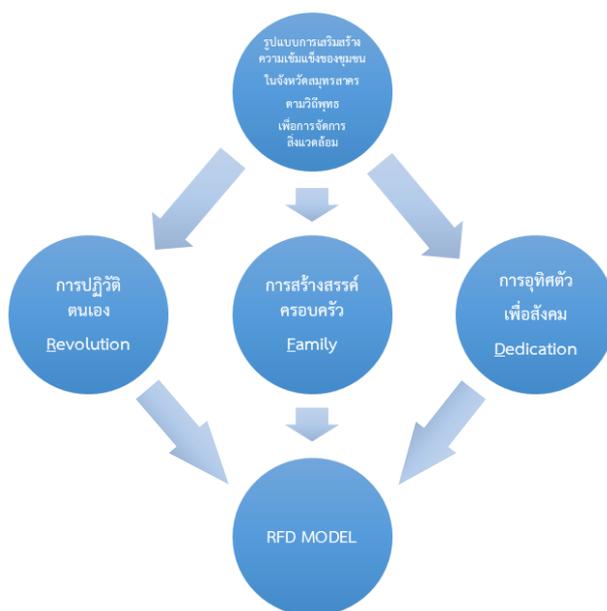
4. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม พบว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 40 คน ได้ให้ข้อเสนอแนะที่สำคัญตามลำดับดังนี้ ด้านการอุทิศตัวเพื่อสังคม คือ มีจิตอาสา รู้จักเสียสละ ช่วยเหลือสังคมโดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน คิดเป็นร้อยละ 87.50 ด้านการสร้างสรรค์ครอบครัว คือ ปลูกฝังให้คนในครอบครัวยึดมั่นในศีลธรรม รู้จักรักษาสิ่งแวดล้อม ไม่ทำลายธรรมชาติ หาโอกาสทำกิจกรรมร่วมกันในวันหยุดเพื่อเสริมสร้างให้ครอบครัวอบอุ่นและเข้มแข็ง คิดเป็นร้อยละ 75.00 และด้านการปฏิบัติตนเอง คือ ยึดมั่นในศีลธรรมโดยการปฏิบัติตามหลักศีล 5 ละชั่ว ทำดี มีวินัย มีความรับผิดชอบพอใจในสิ่งที่ตนเองมี และอยู่อย่างพอเพียง คิดเป็นร้อยละ 72.50

5. ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า (1) สถานการณ์ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสมุทรสาคร (1.1) ด้านปัญหาสิ่งแวดล้อม จังหวัดสมุทรสาครประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งด้านขยะมูลฝอยน้ำเสีย อากาศเป็นพิษ เนื่องจากเป็นเมืองอุตสาหกรรม ผลิตอาหารทะเล มีประชากรหลากหลายทั้งที่เป็นคนสมุทรสาครและประชากรแฝงจากจังหวัดต่าง ๆ และประเทศเพื่อนบ้าน อยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก อีกทั้งภาค

ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชุมชนของตนเอง กล่าวคือขาดการปมเพาะให้มีการสร้างจิตสำนึกในเรื่องการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว (1.2) **ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม** การจัดการสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันถูกถ่ายโอนภารกิจให้ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ แต่ด้วยศักยภาพของแต่ละท้องถิ่นไม่เท่ากัน จึงเป็นการยากลำบากที่จะแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมให้สำเร็จได้โดยง่าย โดยเฉพาะการที่ผู้ที่เข้ามาอาศัยมีหลายชาติพันธุ์ หลายวัฒนธรรม หลายภาษา ยิ่งทำให้ยากลำบากต่อการขอความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม แต่ก็มีบางชุมชนที่เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมกับภาครัฐโดยการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มเพื่อการเข้ามาจัดการด้านสิ่งแวดล้อม จากประเด็นดังกล่าวมานี้ สามารถสรุปเป็นความจริงขั้นพื้นฐาน (Grounded Theory) ได้ว่า “การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการจัดการแบบองค์รวม ด้วยการร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจังของคนในชุมชน และการบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมของหน่วยงานภาครัฐอย่างจริงจัง” (2) **วิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถึพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม (2.1) ด้านการปฏิบัติตนเอง** ต้องมีจิตสำนึกส่วนตัวที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม มีความรักความหวงแหน ใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมให้คุ้มค่าให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ ต้องส่งเสริมและสร้างวินัยในตนเอง โดยการเปลี่ยนวิถีคิด วิถีปฏิบัติที่เคยชินมาในอดีต เพื่อเปลี่ยนแปลงอนาคตให้ดีขึ้น เช่น การลดใช้ถุงพลาสติก ลดการใช้โฟม ไม่ทิ้งขยะมูลฝอยเรี่ยราดลงแม่น้ำลำคลอง ฝึกฝนให้รู้จักคัดแยกขยะ และสั่งสมจนเป็นนิสัย สร้างจิตสำนึกรักและหวงแหนชุมชนของตนเอง เพื่อให้เกิดเป็นแรงบันดาลใจในการรักษาสิ่งแวดล้อม และมีจุดมุ่งหมายในการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้ดียิ่งขึ้น แล้วขยายแนวคิดและวิถีปฏิบัติไปสู่คนอื่นในชุมชนและสังคมส่วนรวม (2.2) **ด้านการสร้างสรรค์ครอบครัว** ปลุกฝังคนในครอบครัวให้มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม โดยแนะนำให้ยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนา เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม ปลุกฝังให้รู้จักเคารพกฎหมายและระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม ให้เกียรติผู้อื่น ฝึกฝนให้คนในครอบครัวร่วมมือร่วมใจกันในการสร้างจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งปลุกฝังความคิดความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่อาศัย เพื่อการบริหารจัดการด้านสิ่งแวดล้อมที่ดี (2.3) **ด้านการอุทิศตัวเพื่อสังคม** ต้องมีจิตสาธารณะในการช่วยเหลือสังคมด้านต่าง ๆ ตามความถนัดหรือความสามารถของตนเอง รู้จักการเสียสละทั้งด้านเวลา ความรู้หรือทุนทรัพย์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม กระทำเป็นตัวอย่างที่ดีภายใต้หลักธรรมาภิบาล และมีการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์ให้กับพื้นที่ ๆ ตนอาศัย ตลอดจนถ่ายทอดประสบการณ์และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้บุคคลรอบข้างและชุมชนหันมาช่วยเหลือและดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้ดี จากประเด็นดังกล่าวมานี้ สามารถสรุปเป็นความจริงขั้นพื้นฐาน (Grounded Theory) ได้ว่า “การรู้จักปรับเปลี่ยนวิถีคิดและการปฏิบัติของตนเองให้สอดคล้องวิถีชีวิตของชุมชน ตลอดจนการปลุกฝังให้คนในครอบครัวรู้จักรักและหวงแหนสิ่งแวดล้อม ด้วยความเสียสละและมีจิตอาสา เป็นพื้นฐานสำคัญในการรักษาสิ่งแวดล้อมและเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง” (3) **ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถึพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม** ผู้บริหารในภาคส่วนต่าง ๆ ควรร่วมมือกันผลักดันโครงการที่ดีและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ดี ใช้กฎหมายและปฏิบัติตามกฎหมายที่มีอยู่อย่างเคร่งครัด ทำโทษและจริงจังกับผู้ที่ละเมิดหรือสร้างปัญหา บ้านเมืองจึงจะก้าวเดินไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน จากประเด็นดังกล่าวมานี้ สามารถสรุปเป็นความจริงขั้นพื้นฐาน (Grounded Theory) ได้ว่า “การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ดี ทุกภาคส่วนในชุมชนจะต้องรับรู้และแก้ปัญหาร่วมกันผ่านกิจกรรมที่สร้างสรรค์”

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากผลการวิจัยที่ได้จากข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปเป็น “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถึพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม” ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ ปรากฏดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธ เพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม

จากภาพดังกล่าวจึงสามารถกำหนดรูปแบบเป็นภาษาอังกฤษคือ RFD MODEL ซึ่งมีความหมายดังนี้

R = Revolution หมายถึง การปฏิวัติตนเองให้มีความรู้เท่าทันกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ รู้จักปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตปฏิบัติของตนเองให้สอดคล้องวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งเป็นการเสริมสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม มีความรักความห่วงหาพัน ใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ มีวินัยในตนเอง โดยยึดมั่นปฏิบัติตามหลักของศีล 5 และโลกธรรม 8 เพื่อการปรับเปลี่ยนวิถีคิด วิถีปฏิบัติที่เคยทำมาในอดีตให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี สังเกตเป็นนิสัย สร้างจิตสำนึกรักและห่วงหาพันชุมชนของตนเอง เพื่อให้เกิดเป็นแรงบันดาลใจในการรักษาสิ่งแวดล้อม และมีจุดมุ่งหมายในการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้ดียิ่งขึ้น แล้วขยายแนวคิดและวิถีปฏิบัติไปสู่คนอื่นในชุมชนและสังคมส่วนรวม

F = Family หมายถึง การสร้างสรรค์ครอบครัวให้มีความอบอุ่น ปลูกฝังให้คนในครอบครัวรู้จักรักห่วงหาพัน และมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมชุมชน โดยแนะนำให้อึดมั่นและปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนา ได้แก่ หลักพราวาสธรรม 4 และหลักกอดติ 4 เพื่อให้เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม อีกทั้งปลูกฝังให้รู้จักเคารพกฎหมายและระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม รู้จักให้เกียรติผู้อื่น ฝึกฝนให้คนในครอบครัวร่วมมือร่วมใจกันในการสร้างจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม

D = Dedication หมายถึง การอุทิศตัวเพื่อสังคม เป็นการสานสัมพันธ์ให้สังคมมีความสำคัญในแง่ของโครงสร้างที่ยั่งยืนและการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ 4 อปริหานิยธรรม 7 และทศพิธราชธรรม 10 มีจิตสาธารณะในการช่วยเหลือสังคมด้านต่าง ๆ ตามความถนัดหรือความสามารถของตนเอง รู้จักการเสียสละทั้งด้านเวลา ความรู้หรือทุนทรัพย์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม กระทำเป็นตัวอย่างที่ดีภายใต้หลักธรรมาภิบาล และมีการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์ให้กับพื้นที่ ๆ ตนอาศัยตลอดจนถ่ายทอดประสบการณ์และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้บุคคลรอบข้างและชุมชนหันมาช่วยเหลือและดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้ดี

อภิปรายผลการวิจัย

จากการสรุปผลการวิจัย สามารถนำมาอภิปรายผล ได้ดังนี้

1. สถานการณ์ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสมุทรสาคร โดยรวมทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านปัญหาสิ่งแวดล้อม และด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อธิบายได้ว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นความเสื่อมโทรมที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเกิดจากปัญหาหลากหลาย เช่น การเพิ่มของประชากร การขยายตัวทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี เป็นต้น ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมร่อยหรอ ป่าไม้ถูกทำลาย ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ และขาดแคลนน้ำ เกิดภาวะมลพิษต่าง ๆ ทั้งในน้ำ ในอากาศและเสียง ตลอดจนมลพิษในอาหาร ก่อให้เกิดโรคร้ายเบียดเบียน ก่อความรำคาญ สภาวะทางจิตเสื่อมไม่เป็นที่สบายในการอยู่อาศัย ซึ่งจังหวัดสมุทรสาครก็ประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งด้านขยะมูลฝอย น้ำเสีย อากาศเป็นพิษ เนื่องจากเป็นเมืองอุตสาหกรรม ผลิตอาหารทะเล มีประชากรหลากหลายทั้งที่เป็นคนสมุทรสาครและประชากรแฝงจากจังหวัดต่าง ๆ และประเทศเพื่อนบ้าน อยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก อีกทั้งภาคประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชุมชนของตนเอง กล่าวคือขาดการบ่มเพาะให้มีการสร้างจิตสำนึกในเรื่องการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นผลมาจากปัญหาสิ่งแวดล้อม หากได้มีการแก้ไขปัญหากันอย่างจริงจัง โดยการกระจายอำนาจให้ชุมชนในท้องถิ่นที่มีศักยภาพเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ฟื้นฟู สร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อวิถีชีวิตของชุมชน ตลอดจนสนับสนุนกลไกในการจัดการและปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกับการผลิตเพื่อการยังชีพของชุมชนอย่างเป็นธรรม และเสริมสร้างขีดความสามารถของท้องถิ่นในการสร้างเครือข่ายชุมชนให้เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมร่วมกับภาครัฐ เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการจัดการแบบองค์รวม ด้วยการร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจังของคนในชุมชน และการบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมของหน่วยงานภาครัฐอย่างจริงจัง จึงทำให้ประชาชนมีความคิดเห็นต่อสถานการณ์ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสมุทรสาครอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับมิติความเข้มแข็งของชุมชน ดังที่ **นภาพร หะวานนท์ (2543)** ได้กล่าวไว้ในเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีรากหญ้า” ว่า มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถของชุมชนในการจัดระบบดูแล และแบ่งสรรทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์และเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถสร้างระบบการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนได้ และสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ใน “ยุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ” ว่า การส่งเสริมสิทธิชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสงวน อนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา ใช้ประโยชน์และเพิ่มประสิทธิภาพบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น โดยสร้างความตระหนักของชุมชนในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อวิถีชีวิต รวมทั้งกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นให้ชุมชนที่มีศักยภาพเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สนับสนุนกลไกชุมชนและเครือข่ายในการจัดการและปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกับการผลิตเพื่อการยังชีพของชุมชนอย่างเป็นธรรม และเสริมสร้างขีดความสามารถและองค์ความรู้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้เป็นภาคีหลักในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้อง

2. วิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยรวมทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านการสร้างสรรค์ครอบครัว ด้านการการอุทิศตัวเพื่อสังคม และด้านการปฏิบัติตนเอง อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อธิบายได้ว่า วิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามวิถีพุทธในภาพรวมนั้นจะต้องยึดมั่นในหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ส่วนในรายด้านคือด้านการปฏิบัติตนเองจะต้องมีการควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาเพื่อการสร้างวินัยให้กับตนเอง ด้วยหลักศีล 5 และโลกธรรม 8 เพื่อฝึกฝนอบรมตนให้มีจิตสำนึกที่ดีและสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิตที่ดี มีความรักความหวงแหน ใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมให้คุ้มค่า ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ รู้จักเปลี่ยนวิธีคิด วิธีปฏิบัติใหม่ สังเกตจนเป็นนิสัย สร้างจิตสำนึกรักและหวงแหนชุมชนของตนเอง เพื่อให้เกิดเป็นแรงบันดาลใจในการรักษาสิ่งแวดล้อม และมีจุดมุ่งหมายในการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้ดียิ่งขึ้น แล้วขยายแนวคิดและวิธีปฏิบัติไปสู่คนอื่นในชุมชนและสังคมส่วนรวม ในด้านการสร้างสรรค์ครอบครัว จะต้องคอยควบคุมดูแลความประพฤติของคนในครอบครัวไม่ให้เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ให้รู้จักตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจโดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม ปลูกฝังให้มีจิตสำนึกและสร้างภูมิคุ้มกันด้วยปัญญา มีความรักความเมตตาต่อสิ่งแวดล้อมทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ตลอดจนการปรับท่าทีด้านพฤติกรรมจิตสำนึก และภูมิปัญญาที่เชื่อมประสานเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งเป็นการปลูกฝังให้ครอบครัวมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม โดยแนะนำให้อึดมั่นและปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เช่น ขรവാสาธรรม 4 อคติ 4 เป็นต้น และในด้านการอุทิศตัวเพื่อสังคม มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้คือหลักสังคหวัตถุ 4 อปริหานิยธรรม 7 และทศพิธราชธรรม 10 เพื่อความเป็นผู้มีจิตสาธารณะในการช่วยเหลือสังคมด้านต่าง ๆ ตามความถนัดหรือความสามารถ รู้จักการเสียสละทั้งด้านเวลา ความรู้หรือทุนทรัพย์ส่วนตัว เพื่อประโยชน์ส่วนรวม กระทำเป็นแบบอย่างที่ดีภายใต้หลักธรรมาภิบาล และมีการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์ให้กับพื้นที่ ๆ ตนอาศัย ตลอดจนถ่ายทอดประสบการณ์และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้บุคคลรอบข้างและชุมชนหันมาช่วยเหลือและดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้ดี ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ความเจริญในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกันอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อย เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ร่วมมือกับรัฐ ชุมชน และศาสนา ในการสร้างกติกาหรือวินัย รู้จักเคารพธรรมชาติและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกันอย่างเหมาะสมพอเพียง โดยสรุปคือการรู้จักปรับเปลี่ยนวิธีคิดและการปฏิบัติของตนเองให้สอดคล้องวิถีชีวิตของชุมชน ตลอดจนการปลูกฝังให้คนในครอบครัวรู้จักรักและหวงแหนสิ่งแวดล้อม ด้วยความเสียสละและมีจิตอาสา เป็นพื้นฐานสำคัญในการรักษาสิ่งแวดล้อมและเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง จึงทำให้ประชาชนมีความคิดเห็นต่อวิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระอธิการสุวิทย์ จกกรมโม (ปล้องไม้) (2556) เรื่อง “การศึกษาหลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม” ผลการวิจัยพบว่า การนำหลักพุทธธรรมแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมคือสังคมชาวพุทธมีหลักพุทธธรรมให้ได้ศึกษาเรียนรู้ฝึกฝนอบรมตน ที่ชื่อว่า ไตรสิกขา คือ หลักเจริญปัญญา เจริญสมาธิ และเจริญศีล ให้ละเว้นอกุศลธรรมทั้งปวง แต่เจริญกุศลธรรม และทำจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด หรือหลักอริยสัจ 4 หลักมรรคมีองค์ 8 และหลักเหตุผลที่ชื่อว่า อิทัปปัจจตาธรรม เป็นต้น ล้วนเป็นหลักรู้ หลักคิด และหลักปฏิบัติในการพัฒนาตน พัฒนาคณะ ให้รู้ธรรม คือ รู้สภาวะธรรม เห็นธรรม คือ เห็นสัจธรรม ปฏิบัติธรรมคือ ปฏิบัติตามธรรม และปฏิเวธธรรม คือได้ผลตามธรรม ส่งผลต่อการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คือ การปฏิบัติงานพัฒนาเพื่อสร้างสรรค์ความเจริญในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อย เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพื่อขจัดปัญหาทางด้านปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรม ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ และปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้ของสิ่งแวดล้อมให้หมดไป เพราะหากสิ่งแวดล้อมอยู่

ในสภาวะปกติ บริสุทธิ์ สดใสตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหมดก็จะพบกับความสุขสดชื่นไปด้วย โดยการใช้หลักพุทธธรรม คือ หลักไตรสิกขา หลักอริยสัจ 4 และหลักธรรมนิยาม 5 เป็นเครื่องมือในการฝึกความเข้าใจและเห็นใจต่อสิ่งแวดลอมทางสังคมที่อยู่รอบตัวเราทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตก็จะถูกดูแลและเอาใจใส่จากมนุษย์ได้อย่างประสิทธิภาพและส่งผลต่อความเจริญและความสมบูรณ์ของสิ่งแวดลอมทางสังคมแบบยั่งยืน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูพิพิธจารธรรม.(2558)** แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีมูลนิธิฮักเมืองน่าน” ผลการวิจัยพบว่า คำสอนในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับเรื่องป่า ล้วนสนับสนุนให้บุคคลดำรงชีวิตอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทำให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งแวดลอมที่อยู่รอบตัวเรา แนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ควบคุมความประพฤติด้วยการสร้างวินัยให้กับตนเองและชุมชนด้วยศีลถ้าทุกคนมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดลอมอย่างที่เราควรจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกติกากฎหรือวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งศีลจะช่วยระมัดระวังควบคุมผู้ที่ฝ่าฝืน ปลูกจิตสำนึกและสร้างภูมิคุ้มกันด้วยปัญญา แนวทางอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิฮักเมืองน่าน ใช้หลักเมตตาธรรม หลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักสันโดษ และมีความรักต่อทรัพยากรธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้แบบพอเพียง แนวทางอนุรักษ์ป่าตามหลักพระพุทธศาสนาเน้นความรักและความเมตตาที่มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง มีทัศนคติที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ ไม่แสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนพระพุทธศาสนาก็จะสามารถลดวิกฤตสิ่งแวดลอมได้

3. การสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดลอม พบว่า รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดลอมที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นนี้ มีประโยชน์และสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการสิ่งแวดลอมได้ ทั้งนี้อธิบายได้ว่า รูปแบบที่สร้างขึ้นนั้นได้ผ่านการตรวจจากผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนา สังคม ชุมชน และสิ่งแวดลอม จำนวน 5 รูป/คน ซึ่งได้แสดงความคิดเห็นเพื่อประเมินคุณภาพของรูปแบบในด้านความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำไปใช้อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน และเมื่อนำรูปแบบไปทดลองใช้กับประชาชน จำนวน 20 คน โดยการอบรมด้วยกิจกรรม 3 ด้าน คือ ด้านการปฏิบัติตนเอง การสร้างสรรค์ครอบครัว และการอุทิศตัวเพื่อสังคม พบว่า หลังกิจกรรมการอบรมประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในรูปแบบมากกว่าก่อนการอบรม โดยเฉพาะกิจกรรมการปฏิบัติตนเองด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ศีล 5 เป็นต้น นอกจากนี้ประชาชนยังมีความพึงพอใจต่อการอบรมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะรูปแบบของกิจกรรมการอบรม และความรู้ที่ได้รับเป็นประโยชน์ต่อการประพฤติตนตามวิถีพุทธเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สมบูรณ์ ธรรมลังกา (2556)** เรื่อง “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย” ผลการวิจัยพบว่า ในบริบททางด้านสังคมของชุมชนที่เข้มแข็งในจังหวัดเชียงราย เป็นสังคมแบบเครือญาติ มีโครงสร้างทางสังคมเป็นทั้งแนวราบและแนวตั้ง ทางด้านการเมือง มีการกระจายอำนาจแบ่งการปกครองชุมชนเป็นหมวดหรือคุ้ม ชุมชนต่าง ๆ ทางด้านวัฒนธรรมชุมชน มีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และทางด้านเศรษฐกิจ มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เป็นต้นทุนในการผลิต มีการรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การจำหน่ายผลผลิตเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดเชียงราย มีอาทิเช่นภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านผู้นำชุมชน การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลง ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน มีปัจจัยสำคัญคือ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ระบบเครือข่าย ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญา

ท้องถิ่นเป็นฐานได้ใช้ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มากำหนดรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและตัวชีวิต ความเข้มแข็งของชุมชน ส่วนกลยุทธ์การนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญา ท้องถิ่นเป็นฐาน ได้แก่ กลยุทธ์การบริหารจัดการชุมชน กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของชุมชน กลยุทธ์การสร้าง กระบวนการเรียนรู้ กลยุทธ์การสร้างเครือข่าย และกลยุทธ์สร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด และสอดคล้องกับ งานวิจัยของ **วิทยา จันท์แดง** เรื่อง “การพัฒนาารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน” ผลการวิจัยพบว่า (1) นโยบายการนำหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีการดำเนินการในด้านการเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน การ ส่งเสริมการมีส่วนร่วม การจัดการความรู้และการเรียนรู้ของคนในชุมชน (2) ชุมชนมีการประยุกต์ใช้หลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการชุมชน การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากรในชุมชน และ การพัฒนาองค์กรในชุมชน (3) รูปแบบใหม่ที่ค้นพบ คือ การบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งแบบบูรณาการตาม แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการวิจัยในครั้งนี้นำไปสู่ข้อค้นพบใหม่ คือ (1) การมีส่วนร่วมที่สนับสนุนให้ ชุมชนเข้มแข็งแบบไตรภาคี ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคีสนับสนุน (2) ระบบสนับสนุน ชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ระบบความรู้ ระบบข้อมูล ระบบความสัมพันธ์ และมีแนวทางในการนำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง (3) แนวทางในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ แนวทางด้านการฟื้นฟูชุมชน แนวทางด้าน การปรับตัวของชุมชน และแนวทางด้านการดำรงอยู่ของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลการวิจัยพบว่า การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการ จัดการสิ่งแวดล้อมโดยรวมทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับมาก จึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คือ ควรกำหนดนโยบาย เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัด สมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมนี้ไปใช้เป็นแนวทางปฏิบัติตนของประชาชนในพื้นที่ชุมชน ต่าง ๆ ทั้งในด้านการปฏิบัติตนเอง ด้านการสร้างสรรค์ครอบครัว และด้านการอุทิศตัวเพื่อสังคม เพื่อเสริมสร้าง ความเข้มแข็งในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนนั้น ๆ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

ผลการวิจัยพบว่า การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครตามวิถีพุทธเพื่อการ จัดการสิ่งแวดล้อมโดยรวมทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับมาก จึงมีข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ คือ

1) ประชาชนในจังหวัดสมุทรสาคร ควรปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตปฏิบัติใหม่โดยการเรียนรู้และฝึกฝนตน ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการรักษาสิ่งแวดล้อม และมีการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้กับ การดำเนินชีวิต เช่น การรักษาศีล 5 เป็นต้น เพื่อพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรม และมีความเมตตาต่อสิ่งแวดล้อม ทางสังคมอย่างแท้จริง

2) ประชาชนในจังหวัดสมุทรสาคร ควรสร้างสรรค์ครอบครัวตามหลักฆราวาสธรรม เพื่อปลูกฝังให้ เป็นคนดีมีความรักความเมตตาและมีจิตสำนึกที่ดีในเรื่องการอนุรักษ์และแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งที่มีชีวิตและ ไม่มีชีวิต

3) ประชาชนในจังหวัดสมุทรสาคร ควรรู้จักการเสียสละ มีจิตอาสา ช่วยเหลือสังคมโดยไม่เห็นแก่ ประโยชน์ส่วนตน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน รู้จักดูแลเอาใจใส่ ให้ความเคารพต่อสิ่งแวดล้อม โดยการร่วมมือกับรัฐ ชุมชน และศาสนาในการสร้างกตัญญูหรือวินัยในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ร่วมกันอย่างเหมาะสมพอเพียง

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

- 1) ควรวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการใช้สื่อสารสนเทศเพื่อการประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชนตามวิถีพุทธ
- 2) ควรวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวเพื่อให้ตระหนักในคุณค่าของการรักษาสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธ
- 3) ควรวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการจัดกิจกรรมจิตอาสาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมตามวิถีพุทธ

บรรณานุกรม

- “ชุมชนเข้มแข็งทางเลือกใหม่ของการพัฒนา”, [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2564. จาก <http://std.kku.ac.th/4830801646/Website/page2.html>.
- ชูศรี วงศ์รัตน์. (2541). **เทคนิคการใช้สถิติเพื่อการวิจัย**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : เทพเนรมิต.
- ธีระศักดิ์ อุ่นอารมณเลิศ. (2549). **เครื่องมือวิจัยทางการศึกษา : การสร้างและการพัฒนา**. นครปฐม : ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นภาพรณ หะวานนท์. (2543). **วิธีวิทยาในการศึกษาปรากฏการณ์ความเข้มแข็งของชุมชน**, ใน **องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีรากหญ้า**, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีรากหญ้า” จัดโดยโครงการพัฒนาต้นน้ำความเข้มแข็งของชุมชน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ณ ห้องสัมมนาสโมสรนายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก ระหว่างวันที่ 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.
- พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร. (2558). **แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีมูลนิธิฮักเมืองน่าน**. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2558 : 30-31.
- พระอธิการสุวิทย์ จกฤตมโธ (ปล้องไม้). (2556). **การศึกษาหลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา), บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิทยา จันทร์แดง (2563). **การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน**. ดุษฎีนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต. วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สมบูรณ์ ธรรมลังกา. (2556). **รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย**. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. ปีที่ 15 ฉบับที่ 2 เมษายน - มิถุนายน 2556 : 58.
- สุจินต์ ธรรมชาติ. (2549). **การวิจัยภาคปฏิบัติวิธีลัด**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Taro Yamane. **Statistics: An Introductory Analysis**. 2nd ed. New York: Harper and Row, 1967.
- [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2564. จาก http://www.sobkroo.com/detail_room_index.php?nid=2626.
- [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2564. จาก <http://www.en.mahidol.ac.th/envischool/>.